

Editoriaal

Over oorzaken en hun gevolgen

Stef Adriaenssens en Jacques Tacq

Doorheen de geschiedenis van de sociale wetenschappen is er voortdurend, weliswaar met wisselende intensiteit, debat geweest over causale problemen. We schrijven meervoud, omdat het debat rond causaliteit in de sociale wetenschappen niet gereduceerd kan worden tot methodologische, kentheoretische, empirische, gedragstheoretische of ontologische kwesties. Alle zijn ze aanwezig, en lopen ze door elkaar heen. Dit themanummer over causaliteit mag een staalkaart heten van deze problemen, en van de contaminatie en wederzijdse bevruchting van deze debatten.

Om enig zicht te krijgen op de vele discussies en problemen rond causaliteit, is een ordening een nuttig hulpmiddel. De lezer weze gewaarschuwd: de verschillende lagen en aspecten van het debat doorkruisen elkaar voortdurend. Toch is het mogelijk om minstens drie problemen van elkaar te onderscheiden:

- waarover spreken we als het hebben over 'causaliteit';
- welk statuut heeft causaliteit bij sociale fenomenen;
- hoe kunnen we komen tot geldige causale uitspraken?

Hoewel het vaak impliciet gebeurt, bestaat de nood om op de eerdere vraag te antwoorden vooraleer het volgende probleem aangepakt kan worden.

Een fundamenteel probleem is de conceptualisering van causaliteit in de (sociale) werkelijkheid. Wat is nu eigenlijk causaliteit? Het hoeft nauwelijks betoog dat de conceptualisering van causaliteit een diepgaande invloed heeft op hoe we causaliteit kunnen vatten, op wat een causale verklaring in feite behelst. Caroline Gijssels gaat in haar bijdrage dieper in op deze problematiek. Zij onderzoekt, zich inspirerend op het kritisch realisme van de wetenschapsfilosoof Roy Bhaskar, op welke wijze de literatuur over causale mechanismen causaliteit conceptualiseert. Overigens behandelt zij in het tweede deel van haar artikel het probleem van het eigen statuut van sociale fenomenen ('objecten') en welke causale relatie er tussen individuen en sociale objecten bestaat. Dat de auteur daarbij de sprong maakt van het eerste naar het tweede probleem, maakt haar bijdrage nog interessanter.

Dat tweede probleem staat centraal in de bijdrage van Jeroen Van Bouwel. Centraal staat de vraag naar het epistemologische respectievelijk het ontologische statuut van causale problemen, naar het kennen respectievelijk het zijn. Van Bouwel behandelt dit probleem aan de hand van het begrip emergentie. Het is dan ook niet verwonderlijk dat hij zijn inspiratie vindt in de 'philosophy of mind'. Centraal staat de vraag of bovenindividuele sociale fenomenen pas adequaat verklaard zijn wanneer we ze uiteen kunnen leggen in handelingen, preferenties en overtuigingen van individuen. Omgekeerd: hebben bovenindividuele sociale fenomenen een eigen bestaan, los van individuen, waardoor veroorzaking ook kan verlopen binnen dat hogere sociale niveau? Dit probleem houdt de sociologie in de ban sinds de klassieke periode. Wie de definities van sociaal handelen van Max Weber en die van sociaal feit van Emile Durkheim naast elkaar legt, krijgt hiervan onmiddellijk een prangend idee. De bijdragen uit de 'philosophy of mind' in het algemeen, en het artikel in deze bundel in het bijzonder, zullen sociologen helpen om dit probleem scherper te zien, en er antwoorden op te formuleren.

Het sociaal-wetenschappelijke debat buigt zich misschien wel het vaakst over de vraag op welke wijze geldige causale kennis vergaard kan worden. Dit probleem dat methodologisch is in de ruimste zin van het woord, is natuurlijk erg breed. Het gaat om theoretische discussies, problemen van statistische aard, maar ook om toepassingen van beide op empirische problemen. Dat meet- en andere methodologische problemen veel aandacht krijgen in het causaliteitsdebat wordt ook in dit nummer geïllustreerd. Dat is vanzelfsprekend. Niet alleen is de wetenschapstheoretische discussie over de kentheoretische voorwaarden om tot causale uitspraken te komen fundamenteel: terecht wordt gesteld dat de sceptis waarmee Hume het klassieke denken over oorzakelijkheid confronteerde nog altijd niet verwerkt is. Zelfs als deze bezwaren en problemen opgeruimd zouden zijn, dan nog zou de taak overblijven om werkelijke oorzakelijke factoren te onderscheiden van schijnbare oorzaken. Bovendien is het voor sociale wetenschappers meestal niet erg relevant om alle oorzaken in kaart te brengen. De taak om een onderscheid te kunnen maken tussen voorwaarden die eerder occasioneel optreden en fundamentele oorzaken is een voorwaarde voor iedere poging tot generalisering. Deze problematiek stond centraal in het vroeg 20ste-eeuwse debat door onder meer de statisticus Johannes von Kries, later overgenomen en bekend geworden in Webers leer van de adequate veroorzaking.

Dit themanummer telt niet minder dan drie bijdragen die causale problemen binnen de methodologie behandelen.

Jan Van Bavel ambieert om in zijn artikel de puntjes op de i te zetten over het 'probleem' van multicollineariteit in meervoudige regressies. De relevantie van deze bijdrage voor het causale debat ligt in een belangrijke fundamentele reden waarom multicollineariteit zo frequent voorkomt in de sociologie. Meestal zoeken we immers naar het belang van een factor tussen vele andere,

zoals ook klassieke sociologen al bepleitten. Deze verzameling oorzakelijke factoren hangen nu eenmaal vaak samen. De auteur verdedigt met verve dat multicollineariteit niet in de eerste plaats een statistisch probleem is, maar een probleem van modelspecificatie en operationalisering. Het 'aanpakken' van het probleem gebeurt dus in de eerste plaats door iets te doen aan het tekort aan informatie, niet door de hulp statistische technieken.

Een tweede methodologische bijdrage vergelijkt twee technieken die de gelegenheid moeten bieden om causale relaties te schatten: een meervoudige OLS regressie en de fuzzy-set analyse. Dit artikel van de hand van Stijn Rot-tiers, Ive Marx en Karel van den Bosch volgt een aantrekkelijke strategie om de impact van dezer technieken te schatten. Zij gebruiken een debat binnen het sociale beleid over de effecten van verschillende sociale stelsels op de ongelijkheid van de inkomensverdeling. Dit debat werd een kleine tien jaar geleden geïnitieerd door een analyse van Korpi en Palme. In deze bijdrage wordt de oorspronkelijke analyse getrouw gerepliceerd – op recenter materiaal – door middel van een meervoudige regressie. Door dezelfde analyse ook over te doen door middel van een fuzzy-set analyse, wordt in deze bijdrage aangetoond dat deze laatste techniek uitstekend geschikt is om causale heterogeniteit op het spoor te komen. Causale heterogeniteit komt voor wanneer een effect pas optreedt wanneer meerdere oorzakelijke factoren samen voorkomen.

Met een geheel ander conceptueel kader komt causale heterogeniteit ook terug in het artikel van Jacques Tacq. In dit essay wordt de vraag behandeld of kwalitatief en kwantitatief onderzoek echt over verschillende werelden handelen. De auteur argumenteert dat zulks niet het geval is. Er is echt geen sprake van een geheel ander soort (causale) uitspraken, noch van gescheiden werelden. Beide families van technieken zijn immers gebaseerd op eenzelfde onderliggende experimentele logica. Deze stelling wordt gegrond op het wetenschapstheoretische werk van Leo Apostel, waarvan het INUS-denken van John Mackie een speciaal geval is. Tot slot wordt bepleit dat ook in de recente literatuur en in $n = 1$ studies deze stelling opgaat.